

# Civilsamhället mobiliserar utanför skyddsneten

Ur antologin [Den kantstötta välfärden.](#)

När den så kallade flyktingkrisen kom mobiliserade frivilligkrafter för ett värdigt och humanare mottagande. En direkt kritik mot statens agerande i flyktingfrågan. När civilsamhället så tydligt påtalar välfärdssamhällets brister och mobiliserar sina krafter för grupper som befinner sig utanför de generella skyddsneten ser man till att frågan om den ofärdiga välfärden hålls vid liv.

Det (ofärdiga) välfärdssamhälle som Gunnar och Maj-Britt Inghe på 1960-talet inventerade i sin bok har en lång och dynamisk relation till det vi idag kallar det civila samhället eller den ideella sektorn med dess folkrörelser och frivilligorganisationer. Det kan därför tyckas anmärkningsvärt att dessa organisationer i princip inte nämndes i boken. Hur kan vi tolka och förstå osynliggörandet av det civila samhället i Den ofärdiga välfärden? För att förstå det bättre behöver vi beskriva hur relationen mellan staten och civilsamhället har utvecklats över tid.

Det civila samhället förstått som en samhällssfär som är skild från det offentliga, marknaden och familjen, tar huvudsakligen form i samband med industrialiseringen och urbaniseringen vid slutet av förra seklet.

**Människor lösgjordes från de traditionella sociala banden** vilket skapade behov av och gynnade organisering utifrån gemensamma intressen. På så vis uppstod de första sociala rörelserna så som frikyrko-, arbetar-, kvinno- och fredsrörelser samt nykterhetsrörelsen. Samhällsomvandlingen alstrade också nya problem som blev synliga framför allt i städerna (t ex bostadsnöd, alkoholism och barnarbete). "Den sociala frågan" blev en central angelägenhet för filantropin

som utvecklade idéer om hur man mer metodiskt skulle komma till rätta med de sociala problemen. Nya institutioner och metoder utvecklades för att fostra, disciplinera och hjälpa enskilda individer och för att trygga samhällets fortbestånd. Därmed lades också grunden för den moderna välfärdsstaten. Här fanns många aktörer: kyrkliga institutioner och fromma sällskap, den sekulära filantropin men också de ovan nämnda folkrörelserna som ibland ifrågasatte den rådande ordningen. De filantropiska sammanslutningarna fick ett betydande inflytande på fattigvården. Debatten var intensiv. Förespråkare för social-liberal ideologi förordade individuellt behovsprövade insatser, utifrån en fostrande logik. Generella socialpolitiska reformer var en annan väg för att angripa fattigdomsproblemen, och fick en milstolpe i beslutet om folkpension 1913.

Det civila samhällets organisationer lämnade successivt, ofta konfliktfritt och avsiktligt, över många av sina uppgifter till den växande skara av myndigheter som skulle se till att bygga bort fattigdom, hemlöshet och marginalisering. Samtidigt kunde de offentliga välfärdsanordningarnas expansion under efterkrigstiden innebära problem för idéburna vårdinstitutioner. Skeendena hade flera dimensioner. En var välfärdsområdets professionalisering, där somliga idéburna organisationer var tidigt ute, men där gamla utbildningsprogram inte längre kunde hävda sig. Andra dimensioner var sekularisering och standardisering som båda inneburit begränsningar för det "annorlundaskap" som den idéburna institutionen utgjorde, med en profil som inte längre bekräftades av det omgivande samhället.

**I en välfärdsoptimistisk tidsanda förknippades frivilligorganisationer med välgörenhet och det patriarkala fattigsamhälle som man var i färd med att lämna bakom sig med visionen att förverkliga en generell och rättighetspräglad socialpolitik. Likväl fanns det nischer där frivilligorganisationernas insatser varit avgörande. Det har**

då handlat om insatser för sårbara grupper såsom kvinnor som utsatts för våld, barn i nöd och hemlösa.

Även om det offentliga "tog över" många av frivilligorganisationernas sociala insatser fortsatte representanter för det civila samhället att spela en viktig roll som opinionsbildare och kunskapsförmedlare. Begreppet "folkrörelser" betonar civilsamhällets demokratiska funktion snarare än dess betydelse inom välfärdsproduktionen. Sociala rörelser som företräder personer med funktionsnedsättning eller med annan etnisk bakgrund, kvinnor och pensionärer har till exempel utmanat staten genom att bedriva opinionsbildning, svara på remisser och demonstrera på gator och torg. Ett exempel på detta såg vi under 1970-talet då den framväxande klientrörelsen levererade kraftfull kritik mot paternalistiska inslag i välfärden. Samtidigt har frivilligorganisationer fyllt gemenskapsfunktioner och för staten också varit en kanal till gräsrotterna.

**Under 2000-talet kom privatiseringarna** av välfärdstjänsterna att skapa nya utmaningar för organisationerna i civilsamhället. Offentligt finansierade tjänster som tillhandahålls av icke-statliga aktörer som fungerar som leverantörer och utförare har ökat kraftigt i alla välfärdssektorer, inklusive det sociala arbetet. Antalet anställda inom civilsamhället som arbetar inom välfärdsområdet har dock inte ökat i lika stor utsträckning som inom den privata vinstdrivande sektorn.

Introduktionen av marknadsmekanismer i välfärden har inneburit både möjligheter och svårigheter för frivilligorganisationer att hävda sig i konkurrensen med privata företag vid offentliga upphandlingar. För vissa organisationer i civilsamhället med en småskalig verksamhet baserad på lokalsamhällets behov passar marknadslogiken illa. Utifrån sin lokala horisont har de varken intresset, ekonomin eller kompetensen att "skala upp" sin verksamhet för att "ta fler marknadsandelar".

**Vi kan även ana en tendens inom civilsamhället** som tyder på en polarisering mellan etablerade institutionaliserade organisationer och ett mer politiskt, ideellt engagemang på gräsrotsnivå. Social mobilisering på gräsrotsnivå kan inte minst genom internet och sociala medier komma att utmana traditionella former av organisering, opinionsbildning och serviceproduktion. Ett exempel är hur socialarbetare genom olika nätverk mobiliserat sig i kritik mot välfärdsstatliga förändringar och försämrade arbetsförhållanden men också mot fackföreningarnas ovilja att föra fram deras perspektiv. Vid den så kallade flyktingkrisen under hösten 2015-2016 skedde också en omfattande mobilisering av frivilligkrafter via internet för ett värdigt och humanare mottagande, vilket kan ses som en direkt kritik mot statens agerande i flyktingfrågan. Genom att på detta sätt påtala välfärdssamhällets brister och mobilisera sina krafter för grupper som befinner sig utanför de generella skyddsneten ser civilsamhället till att frågan om den ofärdiga välfärden hålls vid liv.

*Text: Stig Linde, som forskar och undervisar vid Socialhögskolan i Lund*

*Anna Meeuwisse, professor i socialt arbete vid Lunds universitet*

*Roberto Scaramuzzino, postdok vid Socialhögskolan i Lund*

*Bild: Frans Oddner*

**Ovanstående text finns i en längre version i den nyutkomna antologin [Den kantstödda välfärden](#), med Hans Swärd som redaktör, utgiven av Studentlitteratur. SocialPolitik kommer att publicera alla antologins texter i korta versioner.**

I slutet av 1960-talet, under rekordåren i svensk ekonomi, kom Den ofärdiga välfärden ut. Boken såldes i rekordupplagor och gjorde starkt avtryck i debatten om välfärdssamhället. Den blev en termometer på dåtidens välfärd och dess brister.

Nu har ett antal välfärdsforskare från flera olika discipliner gått samman för att analysera vad som hänt med utvecklingen på ett antal välfärdsområden under det gångna halvsekle. Vilka luckor finns det i välfärden i dag? Vilka grupper känner främlingskap i det moderna samhället? Vilka ny-(gamla) utmaningar ställs välfärden inför? Vilka bilder ges av svensk välfärd i en tid då fakta tycks få allt mindre utrymme?

